

İŞÇİ SAĞLIĞI VE İŞ GÜVENLİĞİNİN ÖNEMİ KARŞILAŞILAN SORUNLARIN NEDENLERİ VE BU KONUDA ALINMASI GEREKLİ ÖNLEMLER

Doç Dr. Nüvit GEREK

Ş. 1. İŞÇİ SAĞLIĞI VE İŞ GÜVENLİĞİNİN ÖNEMİ

I. Genel Olarak

Çalışanlar, çalışma yaşamı içinde çeşitli hastalıklar, kazalar, işsizlik vb. gibi birçok tehlikelerle karşı karşıya bulunurlar. Bunlar arasında iş kazaları ve meslek hastalıklarının ayrı ve önemli bir yeri vardır. İş kazaları ve meslek hastalıkları işyerlerinin çalışma ortamı ve koşullarından, kullanılan çeşitli makina, araç ve gereçlerden, ham, yarı işlenmiş ve işlenmemiş maddelerin yapılarından kaynaklanabilmekte ve işgücü üzerinde maddi ve manevi büyük kayıplara yol açabilmektedir. Bu nedenle de, işgücünün bu tür mesleki risklere karşı korunabilmesi amacı ile çalışma yaşamına ilişkin çeşitli tedbirlerin alınması zorunlu olmakta ve bu çerçevede alınması sözkonusu olan tedbirlerin tümü işçi sağlığı ve iş güvenliği tedbirleri olarak anılmaktadır (1).

(1) Ayrıntılı bilgi için bkz.: Sarper SÜZEK, *İş Güvenliği Hukuku*, Savaş Ya., Ankara, 1985, s. 5 vd..

Yürürlükteki mevzuata göre iş kazası, işçinin (sigortalının) iş- yerinde bulunduğu sırada veya işveren tarafından yürütülmekte olan iş dolayısıyla işveren tarafından görev ile bir başka yere gönderilmesi yüzünden, asıl işini yapmaksızın geçen zamanlarda ve yahut emzikli kadın işçilerin (sigortalıların) çocuklarına süt vermek için ayrılan zamanlarda veyahut da işçilerin (sigortalıların) işverene sağlanan bir taşıtla işin yapıldığı yere toplu olarak götürülüp getirilmeleri sırasında meydana gelen ve işçiyi (sigortalıyı) hemen ya da sonradan bedensel ya da ruhsal bir arızaya uğratan olay olarak kabul edilmektedir(2). Meslek hastalığı ise; işçinin (sigortalının) çalıştırıldığı işin niteliğine göre tekrarlanan bir sebeple veya işin yürütüm koşulları yüzünden uğradığı geçici ya da sürekli hastalık, sakatlık veya ruhsal arıza hallerine denilmektedir.

İşçi sağlığı ve iş güvenliği tedbirleri, işgücünün iş kazası ve meslek hastalıkları gibi meslek risklerinden korunulması alanında alınır. Bir başka deyişle, bu tedbirlerin temelinde bulunan amaç, meslek risklerinin ortaya çıkmadan önlenmesidir. İş kazaları ve meslek hastalıkları ortaya çıktıktan sonra işgücünün bu risklerin olumsuz etkilerinden korunulmasına yönelik tedbirler ise, «Sosyal Sigorta» yardımları içinde irdelenir. İşte bu nedenle, işçi sağlığı ve iş güvenliği tedbirlerine gerekli önemin verilmesi ulusal servetin, sağlığın, üretimin insan gücünün, verimliliğin korunulması anlamına gelir. İşçilerin meslek hastalıklarına yakalanmaları ve iş kazaları küçümsenmeyecek malzeme kayıplarına, makina, araç ve gereçlerin yıpranmasına ve tahrip olmasına, üretimin azalması ve gecikmesine yol açabilmektedir. İş kazalarının ve meslek hastalıklarının işgücü üzerindeki olumsuz sonuçlarını daha sonra sigorta yardımları ile ortadan kaldırmak çoğu kez kolay olmamakta ve büyük harcamaları gerektirmektedir. Nitekim, iş kazaları ve meslek hastalıklarının zararlarını ortadan kaldırmak üzere yapılacak giderlerin, bu kaza ve hastalıkları önlemek üzere yapılacak giderlerden çok daha yüksek olduğunun anlaşılması, günümüzde işçi sağlığı ve iş güvenliği önlemlerinin önemini daha da çoğaltmıştır.

İşçi sağlığı ve iş güvenliği alanındaki tedbirlerin önemini, işçiler ve işverenler yönünden ayrı ayrı ele alarak biraz daha ayrıntılı olarak ortaya koymaya çalışalım.

(2) Bkz.: Ali GÜZEL/Ali Rıza OKUR, Sosyal Güvenlik Hukuku, İstanbul, 1988, s. 176-177

II- İşçiler Yönünden

İş kazaları ve meslek hastalıklarından doğrudan ve en çok etkilenenler bu meslek riskleriyle karşılaşan işçilerdir. İş kazaları çoğu kez yaralanmalara ve hatta ölümlere yol açabilmektedir. İş kazaları ve meslek hastalıkları ile karşılaşan kişiler, iş güçlerinin tümünü ya da bir bölümünü, sürekli ya da belirli bir süre ile kaybetmek gibi bir durumla karşılaşacaklardır. Böyle bir kaybın ise, ücret gelirinin tümünün ya da bir bölümünün sürekli ya da belirli bir süre ile kaybedilmesi anlamına geleceği açıktır. İşçilerin çoğu kez ücret gelirinden başkaca bir geliri bulunmayan kişiler olması ise, bu kayıpları kendileri ve bakmakla yükümlü buldukları aile üyeleri için kuşkusuz daha da güç katlanılır bir hale getirmektedir.

III- İşverenler Yönünden

İşyerinde çalışan bir işçinin, bir iş kazasına uğraması ya da meslek hastalığına yakalanması işveren için de kuşkusuz ayrı bir üzüntü kaynağıdır. Bu kişi uzun yıllar o işyerinde çalışmış deneyimli ve kalifiye bir işçi ise işverenin ve işletmenin bu işçinin yerini doldurabilmede bir güçlükle karşılaşacağı da açıktır. Belki bu durumdan üretimin düzeyi, verimliliği ve niteliği de olumsuz etkilenebilecektir.

Böyle bir durumda makina, araç ve gereçler ile malzeme kayıpları da işveren yönünden ayrıca önem taşır. Bu arada iş kazaları ve meslek hastalıklarının işletmelere yüklediği dolaylı maliyetin de gözden uzak tutulmaması gerekir. Bunların ötesinde, iş kazaları ve meslek hastalıkları sonucu, yeniden bir iş bulma ve çalışma olancağından yoksunluk, çocukların geleceklerinin tehlikeye girmesi, aile huzursuzlukları ve parçalanmaları işçi sağlığı ve iş güvenliği önlemlerine ülke çapında sosyal boyutlar da getirmektedir(3).

Ş. 2. İŞ KAZALARINA VE MESLEK HASTALIKLARINA YOL AÇAN NEDENLER

I- Genel Olarak

İşçi sağlığı deyimi ile hatıra ilk gelen hususlar, iş kazaları ve meslek hastalıklarıdır. Günümüzde bu çerçeve giderek genişlemek-

(3) 1475 sayılı İş Kanunumuz açısından işyeri ve şahıslarla ilgili tedbirler konusunda bkz.: İhsan ERKUL, Türk İş Hukuku 1. Cilt 1475 Sayılı İş Kanunu ve Uygulaması, Eskişehir, 1985, s. 315-318.

tedir. Milletlerarası Çalışma Teşkilatı'nın 1950 yılında, Dünya Sağlık Teşkilatı ile ortaklaşa yayınlanan «112 sayılı Tavsiye Kararı»nda İşçi Sağlığı ilkeleri şöyle tanımlanmıştır: Çalışanların sağlığını, bütün iş dallarında, fiziksel, ruhsal tıbbi yönlerden, sosyal ve ekonomik bakımdan en yüksek düzeye çıkarmak ve bunu devam ettirmek, çalışma şartları nedeniyle sağlığın bozulmasını önlemek, işçiyi işi ile ilgili tehlikelerden korumak, işçiyi iş çevresine ve işine, iş ve çalışma şartlarını da işçiye uyumlamak, işyeri ortamındaki sağlığa zararlı etkenleri koruyucu tedbirlerle ortadan kaldırmak, meydana çıkan her türlü sağlık zararlarını, meslek hastalıklarını tesbit etmek ve tedavi edilmelerini sağlamak, iş kazası veya meslek hastalığı sonucu zarara uğramış olanlara tekrar çalışma imkanı sağlamak. Görüldüğü üzere, «İşçi Sağlığı» hizmetleri, tıbbi hizmetlerin yanında teknik hizmetleri de birlikte kapsamaktadır. Bu bakımdan gelişmiş ülkelerde işçi sağlığı, teknik ve tıbbi çalışmalar sonucu istenilen düzeye ancak ulaşabilmiştir.

Çalışan bir insan, işyeri ortamında bulunduğu süre içinde türlü etkenlerle karşı karşıya bulunmakta ve çalışma hayatındaki ilişkilerden olumsuz yönde etkilenebilmektedir. Bu etkilenme daha çok solunum yolları, sindirim yolu ve deri yolu ile olmaktadır. Gazlar, buharlar ve sıvılar, katı maddeler, tozlar, vb. şekillerde insan vücuduna giren bu maddeler «Kimyasal Etkenler», «Fiziksel Etkenler», «Biyolojik Etkenler», «Sosyal ve Ruhsal Etkenler» olarak karşımıza çıkabilmektedirler. Endüstriyel alanda ve teknoloji alanında sağlanan hızlı gelişmeler insanlara gittikçe daha çağdaş ve daha rahat çalışma ve yaşama olanakları sağlamaktadırlar. Ancak diğer taraftan çalışanlar bunun karşılığında çeşitli kimyasal, fiziksel ve ruhsal risklerle karşı karşıya kalmakta ve meslek hastalıkları çeşitlenmekte, iş kazaları artmaktadır.

Çalışanlara yansıyan türlü sağlık zararları, bazan hemen kendini belli eden bir etki yapar. Havalandırması yetersiz bir atölyede, ortama yayılan kaynak gazları, asit buharları, üst solunum yollarında tahrişler meydana getirir. Fazla sıcak ortam, çok nemli ve sıcak işyerleri, gerekli tedbirler alınmadığı takdirde, fazla terleme sonucu vücutta su kaybı, tuz ve madeni maddelerin kaybı, adele yorgunluğu ve giderek baygınlık ve bunun sonunda iş kazaları olasılıklarını artırma gibi olayların ortaya çıkmasına neden olur.

Kullanılan alet ve avadanlıklar, insan yapısına ve gücüne uygun olmalıdır. Sol elini kullanan bir işçi, sağ el kumandalı bir aleti

rahatça ve kolayca kullanamaz. Renk körlüğü olan bir kişi, renk sinyalleri ile çalışan bir makinayı emniyetli bir biçimde kullanamaz.

Diğer taraftan, «Ağır ve Tehlikeli İşler»de 16-18 yaş grubu genç işçiler ve kadınlar çalıştırılmaz(4). Hangi iş kollarında genç işçilerin ve kadınların çalıştırılacağı ağır ve tehlikeli işler tüzüğünde belirtilmiştir. Özellikle iş kazalarının azaltılması bakımından işçilerin yeterli bir eğitim ve tecrübe sahibi olmaları gerekmekte, iş ile ilgili sağlık zararlarının en alt düzeye indirilmesi için bazı iş çeşitlerinde çalışma saatlerinin kısaltılması da yasalarda yer almaktadır.

En azından, çalışma şartları nedeni ile sarfedilen enerji karşılığı, yeterli ve dengeli bir beslenme programı ile dengelenmelidir. Çoğu kez çeşitli nedenlerden ötürü bu en basit gibi görünen bir temel kural bile ihmal edilebilmektedir. Çalışma hayatını sağlıklı ve güvenli olarak yürütebilmek için herşeyden önce çeşitli açılardan «İşyerlerinin kontrolü» ve «Çalışanların kontrolü» gereklidir.

II- İş Kazalarına Yol Açan Nedenler.

Kaza, belli bir zarara veya arızalanmaya neden olan, beklenmeyen, umulmayan ve planlanmamış bir olaydır. Kaza, insan hayatının çeşitli aşamalarında çeşitli faaliyetler esnasında, evde, sokakta, seyahatte karşımıza çıkabilir.

İş başında ve özellikle endüstride meydana gelen kazalara «İş Kazaları» denmektedir. 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu, 11. Madde A. fıkrasında, «İş Kazası, aşağıda belirtilen hal ve durumlardan birinde meydana gelen, sigortalıyı hemen veya sonradan, bedence veya ruhça arızaya uğratan olaydır». Şeklinde ifade edilmektedir. Bu hal ve durumlar şöyle sıralanabilir:

- a. Sigortalının iş yerinde bulunduğu sırada,
- b. İşveren tarafından yürütülmekte olan iş dolayısı ile,
- c. Sigortalının işveren tarafından görev ile başka bir yere gönderilmesi yüzünden asıl işini yapmaksızın geçen zamanlarda,
- d. Emzikli kadın sigortalının çocuğuna süt vermek için ayrılan zamanlarda,
- e. Sigortalıların, işverence sağlanan bir taşıtla işin yapıldığı yere toplu olarak götürülüp getirilmesi sırasında,

(4) Bkz.: ERKUL, s. 308-309.

meydana gelen kazalarıdır. İş kazalarının meydana gelmesinde insan faktörünün önemi başta gelmektedir. Genel olarak %90 insan, %10 da fizik-mekanik koşullar kazaların etkenleri olarak kabul edilir.

1. İnsan ile İlgili Faktörler (Kişisel Faktörler)

— Bilgisizlik, işin doğru yapılmaması, işçinin yaptığı işi, kullandığı makina, araç ve gereçleri; işi ile ilgili ortaya çıkabilecek tehlikeleri gerektiği ölçüde bilmemesi.

— Dikkatsizlik, ihmal, makinaların tehlike yaratabilecek kısımlarının açık olarak bırakılması, makinaların bakımının zamanında ve dikkatle yapılmamış olması,

— Emniyetsiz durumda çalışmak, aşınmış, bozulmuş el aletlerinin kullanılması, güvenli olmayan bir hızla çalışmak(5).

— İş kazası ihtimalinin önemsenmemesi, insanların kazayı daima başkalarının başına gelebilecek bir olay olarak düşünmesi, bir gün kendi başlarına da gelebileceğini düşünmemeleri.

— Düzensizlik de çok önemli bir faktördür. İşyerinde her eşyanın belli bir yeri olmalıdır. Emniyetsiz yükleme, yerleştirme ve tertip, kaza sebepleri arasında büyük yer almaktadır.

— İşte uygunsuzluk bir diğer önemli faktördür. Her işçinin, yaptığı işin gerektirdiği fiziksel ve zihinsel yeteneklere sahip olması gerekir. Diğer bir ifade ile işçi ile işin birbirine uygun olması zorunludur. Yaş, cins, görme, işitme vb. özellikler; boy, kilo, fiziksel güç, çabuk yorulma bazı hastalıklar (sonra vb.) işe iş sırasında ve işin devamı süresince dikkatle işlenmelidir. Bunların yanında emniyetsiz ve tutarsız davranışlara ve dolayısıyla mekanik ve fiziksel tehlikelere yol açan kişisel davranışlar da şöyle sıralanabilir.

- Bilgi ve beceri noksanlığı
- İnatçılık, bencillik, tembellik, yorgunluk, uykusuzluk
- Dalgınlık, moral bozukluğu
- İş disiplinsizliği
- Korku
- Sosyal, ekonomik, psikolojik vb. etkenler sayılabilir.

(5) Bkz.: Timuçin SELCAN, İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği, İşletmelerde İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku İnsangücü Yönetimi Cilt V. Kitap. 1, s. 44.

2. İşyeri ile İlgili Mekanik-Fizik Faktörler

— İşyerinin, atölyelerin ve iş makinalarının yanlış planlanması ve uygunsuz yerleştirilmesi

— Merdivenlerin ve geçitlerin dar ve emniyet tedbirlerinin eksik olması

— Yapılan işe uygun koruyucu elbise ve diğer malzemenin temin edilmemesi veya işçiye uygun olmaması

— Makina koruyucularının bulunmaması veya yetersiz olması

— İşyeri ortamında zehirlenmeye sebep olabilecek kimyasal etkenlerin olması

— Aşırı gürültü ve sıcaklık

— Yetersiz aydınlatma, yetersiz havalandırma veya ısıtma

— Kaygan ve pürüzlü zemin.

III. Meslek Hastalıklarına Yol Açan Nedenler

Meslek hastalığı tanımı, 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu'nun 11. maddesinin B fıkrasında şu şekilde yapılmıştır. «Meslek Hastalığı, sigortalının çalıştırıldığı işin niteliğine göre, tekrarlanan bir sebeple veya işin yürütüm şartları yüzünden uğradığı geçici veya sürekli hastalık, sakatlık veya ruhi arıza halleridir»(6).

Hangi hastalıkların meslek hastalığı sayılacağı ve bu hastalıkların işten ayrıldıktan en geç ne kadar zaman sonra meydana çıktığı taktirde o işten ileri gelmiş kabul edileceği Sosyal Sigorta Sağlık İşlemleri Tüzüğünde belirtilmiştir(7). Meslek hastalıklarının en önemli özelliği sanayideki gelişmelere paralel olarak, yeni teknolojik olanakların ve maddelerin kullanılması ile, yeni hastalıkların ortaya çıkmasıdır. Bu nedenle çalışma ortamı ile ilgili teknik bilgilerin devamlı takip edilmesi gereklidir. Meslek hastalıkları beş grupta toplanabilir :

1. Kimyasal Maddelerden İleri Gelen Meslek Hastalıkları

Çok geniş bir grup olan kimyasal kökenli mesleki zehirlenmeler ve hastalıklar, günümüzde de önemli bir yer almaktadır.

— Kurşun Zehirlenmeleri.

(6) Bkz.: GÜZEL/OKUR, s. 224 vd..

(7) Bkz.: Lebip Yalçın Yayınları Sosyal Sigortalar Kanunu ve Ek Kanunlar Cilt (D/1).

Akümülatör yapımı, kurşun kaynak, kaynakla hurda parçalama, kurşun oksit elde edilmesi, kurşun izabe gibi işyerlerinde rastlanır. Yorgunluk, baş ağrısı, kansızlık, sindirim sistemi bozuklukları, alt kesici dişlerde gri-mavi Burton çizgisi, eklem ağrıları başlıca belirtileridir. Çünkü kurşun, sindirim ve sinir sistemlerinde, kan yapıcı sistemde hastalık yapar.

— Krom, Kadmiyum, Nikel etkilenmeleri bu metallerle yapılan kaplama işlemlerinde alaşımların kullanılmasında, deri sanayiinde görülmektedir.

— Civa, maden ocağı, termometre ve barometre yapımı işleminde,

— Arsenik, boya işleri, suni deri ve renkli kağıt yapımı işleminde etkilenmeler yapılabilir.

— Korbontetra Klorür, Trikloretilen, Metilbromür, Benzol, bu maddeler de kimya sanayiinde çözücü olarak, temizleyici olarak kullanılması sırasında zehirlenmeler yapılabilir. Bu maddeler, sindirim solunum, sinir sistemlerinde kan yapıcı sistemde bozukluklar meydana getirir.

— Gazlar, Karbon monoksit, Klor, Amonyak vb. gibi ani etki yapan gazlarla meydana gelen zehirlenmeler «İş Kazası» olarak kabul edilir. Kükürtlü Hidrojen Karbon sülfür, Azotoksit, Arsenikli hidrojen zehirlenmeleri deri sanayii, suni ipek sanayii, kaynak işleri ve metal sanayiinde meydana gelebilir. Üst solunum yollarına, merkezi sinir sistemine, dolaşım sistemine etki yapar.

— Organik Fosforlu Bileşikler, Tarım mücadele işlerinde sıklıkla görülen zehirlenmeler yaparlar. Sinir sistemine etkileri vardır.

2. Mesleki Deri Hastalıkları

Gelişmiş ülkelerde de bütün meslek hastalıklarının %60 nı teşkil eden bu grup, sanayide çalışanlarda daha sıklıkla görülmektedir. İnsanlar cilt yolu ile devamlı dış dünya ile temas halindedir. Bu nedenle türlü sabunlar, deterjanlar temizlik malzemeleri, enans, kolonya, parfüm vb. maddeleri, boyalar, türlü ilaçlar birtakım deri hastalıklarına neden olabilirler. Sanayide çalışanlarda ise, türlü kimyasal maddeler deri hastalıkları yaparlar.

Krom, nikel gibi maddelerle kaplama işleri, makina yağları (madeni imalat ve makina sanayi), kömür distillasyonu işleri, çimento,

inşaat işleri, radyoaktif maddelerle yapılan çalışmalar mesleki deri hastalıklarının görüldüğü işler olarak kabul edilirler.

3. Toz Hastalıkları ve Diğer Mesleki Solunum Sistemi Hastalıkları

Ülkemizde çok sayıda meslek hastalığına neden olan bir gruptur(8). Günlük hayatımızda her zaman karşılaştığımız bir sorun olan toz, endüstride bazı iş kollarında çalışan işçilerin sağlığını etkilemektedir.

Solunum yolları ile vücuda giren tozların bu etkileri, tozların cinsine, ortamdaki yoğunluğuna, kişilerin duyarlılığına ve soludukları miktarlara bağlı olarak basit bir tahrişten, bronşite, mesleki akciğer hastalıklarına ve hatta kansere kadar değişen durumlar yaratabilir.

Madencilikte kömür, civa, krom, bakır, demir, asbest ocaklarında delme, kazma, yükleme, lağım atma ve benzeri işlerde toz oluştuğu gibi, çıkarılan cevherin işlenmesi, yıkanması, elenmesi, zenginleştirilmesi işlemlerinde de tozlar ortama yayılabilir.

Sanayide, dökümhanelerde, toprak, seramik işlerinde, çimento asbestli malzeme üretimi, çırçır ve pamuklu dokuma endüstrisinde de tozlar meslek hastalığı yapabilir. İnsan sağlığına etkileri bakımından bunlar çeşitli gruplara ayrılabilir.

— Akciğer dokusunda değişiklik yapanlar, silis, kömür, asbest, talk.

— Akciğerden kana geçerek çeşitli organlarda zehirlenme yapanlar, kurşun, kadmiyum, krom, mangan,

— Kansere meydana getirenler, asbest, arsenik, kromatlar, nikel,

— Radyoaktif etki yapanlar, uranyum, toryum, radyum, tuzları,

— Allerji yapanlar, pamuk, kendir, saman, yün,

— Akciğerde biriken, fakat hastalık yapmayanlar, demir oksitleri, barit, kireç taşı.

4. Mesleki Bulaşıcı Hastalıklar

Bu gruptaki hastalıklar canlı mikroorganizmaların meydana getirdiği hastalıklardır. Dericilik, yün işleri, hayvancılık, inşaat, ka-

(8) Bkz.: SELCAN, s. 69.

nalizasyon işleri, şarbon, tetanoz, ruam, isimli parazit ve bakterilerin sebep olduğu hastalıklar örnek olarak verilebilir. Tarım işleri, madencilik, tuğla kiremit ocakları, bazı parazit ve funguslara bağlı meslek hastalıkları da bu iş kollarında görülebilir (Aktinomikoz, Ankilostom). Bu tür hastalıklar genellikle hayvanlardan insanlara bulaşırlar. Önemli bir bölümü de tropikal kökenli hastalıklardır.

5. Fizik Etkenlerle Olan Meslek Hastalıkları

Bu grup meslek hastalıkları da gelişen teknolojilere paralel olarak giderek artış göstermektedir. Bunlar da iyonlayıcı ışınlar, enfraruj ışınları, gürültü ve titreşim olarak nedenler açısından ayrı ayrı ele alınabilir.

— İyonlayıcı Işınlar

Röntgen (tıbbi ve tedavide), sanayi röntgenografisi, sondağı ve yer saptama gereçleri, lüminizan boyalar, radyoaktif minerallerin çıkarılması, elde edilmesi taşınması, araştırma laboratuvarları vb. Bu ışınlar ciltte, kan yapıcı sistemde, organlarda, kemik sisteminde etkiler yapar.

— Enfraruj Işınları

Cam sanayi, dökümhaneler, haddehaneler, sac yapımı, karpit yapımı, ergitme, fırınları, potalar. Bu ışınlar gözde Katarakt meydana getirirler.

— Gürültü

Havali çekiçler, perçin işleri, bazı testere ve planya makinaları, kırma değirmenleri, titreşimli elekler, taş kesme, gaz türbinleri, kompresörler, aspiratörler, şahmerdan, buldozer, ekskavatör, motor test atölyeleri, dizel motor makina daireleri, müzikçiler, trafik görevlileri, Görüldüğü gibi gürültü sanayide çalışanlarda olduğu kadar, toplum sağlığı bakımından da önemli bir sağlık zararı haline gelmiştir(9).

Trafiğı yoğun bir kavşakta, birçok tezgahın çalıştığı bir atölyedeki kadar gürültü tespit edilmektedir. Gürültüyü genel anlamda istenmeyen, hoşta gitmeyen ses olarak tanımlıyoruz. Çünkü insan üzerinde görülen ilk etkisi rahatsızlık, dikkat dağılması gibi

(9) Bkz.: SELCAN, s. 74-78.

biçimlerde ortaya çıkmaktadır. Bu etki gürültünün şiddetiyle oranlı olarak arttığı gibi çok hafif sesler de, örneğin bir musluktan damlayan su, kişiyi yeterince tedirgin etmektedir.

Gürültünün işçi sağlığı açısından en önemli etkisi işitme kaybına neden olmasıdır. Belli bir düzeyin üstündeki gürültüde (90 desibel) iç kulak etkilenmeye başlar ve işitme yeteneği tiz seslerden başlayarak geriler. İşitme kayıpları gürültünün şiddetine ve etki altında kalma (desibel) süresine bağlı olarak oluşmaktadır.

— Titreşim (Vibrasyon), genellikle gürültülü makina ve tezgahları, aparatlar, aynı zamanda titreşim de oluştururlar. Yapı makina ve araçları, elle kullanılan hava kompresörlü araçlar (testere, freze, zımpara, perdahlama, delme vb). Sırt, bel, ağrıları omurgada şekil bozuklukları, el kol ayak eklemlerinde bazı hastalıklar (osteoskleroz, osteoliz) el gücünde azalma, elde ve parmaklarda kramplar, kaslarda bozukluklar gibi belirtiler meydana gelebilir.

Ş. 3. İŞ KAZALARINA VE MESLEK HASTALIKLARINA KARŞI ALINMASI GEREKEN ÖNLEMLER

1- Genel Olarak

Çalışma hayatını sağlıklı ve güvenli olarak yürütebilmek için herşeyden önce çeşitli açılardan «İşyerlerinin kontrolü» ve «Çalışanların kontrolü» gereklidir.

1. İşyerlerinin Kontrol Altında Tutulmaları

Çalışma ortamında, hangi tür maddelerle çalışıldığı, işlemler sırasında kullanılan yardımcı maddelerin kimyasal yapıları bilinmelidir. Kimyasal maddelerin insan sağlığını bozmayacak miktarları belirlenmiştir. Bu miktarlara «müsaade edilen konsantrasyonlar» adı verilir. İş Kanununa dayanılarak çıkarılmış bulunan, tüzüklerde bu değerler açıklanmaktadır. Bu değerlere uyulmalıdır. Ayrıca aşağıda değinilen hususlara dikkat edilmelidir.

— Ortamın fizik koşullarının incelenmesi

Isı nem, gürültü, titreşim, ışınlar gibi etkenlerin işyerindeki durumu ve MAK değerlere göre tesbiti yapılmalıdır.(10).

— Zararlı maddelerin değiştirilmesi

(10) Bkz. SELCAN, s. 51, vd.

Tehlikesi fazla olan bir madde yerine teknik olarak, etkisi aynı olan fakat zararı daha az olan bir madde kullanmak, örnek vermek gerekirse (benzol yerine tuluol, benzin yerine gazyağı veya mazot kullanılabilir).

— İşlemin değiştirilmesi

Örneğin işyeri ortamına çok miktarda boya ve tiner yayan tabanca boyası yerine durum uygunsu fırça kullanmak.

— Islak yöntemler uygulanması

Özellikle tozun ortama karışmadan bastırılmasına yarayan bu yöntem maden işlemlerinde çok faydalı olmaktadır. (Delme, kazma işlemleri).

— Uygun havalandırma sistemi kullanılması

Gaz, toz, buhar gibi maddelerin kaynağında ortama yayılmadan çekilerek dışarı atılmasını sağlayan bu yöntem ne yazık ki pek çok yerde yanlış uygulanmakta ve bazan fayda yerine zarar vermektedir.

Bu konuda çok yaygın olarak kullanılan sistem tabii veya cebri çekişli davlumbazlardır, ancak ortama karışmaması istenen maddenin nitelikleri ve çıkış hızı hesaba katılmadan yapılan bu sistemler faydalı olmamakta, hatta işçilerin ağız ve burunları hizalarında daha yoğun bir ortam oluşturarak tehlikeyi arttırmaktadırlar. İş yerinde gerektiğinde yandan ve aşağıdan çekişli genel havalandırma sistemleri de bu amaçlara uygun şekilde yapılmalıdır.

— Sürekli bakım ve temizlik

Düzensiz bir işyeri, iş verimini düşüreceği gibi iş kazaları ihtimalini de arttıracaktır. İş gereği oluşan toz, süprüntü, üstüpü artık malzeme vb. devamlı olarak temizlenmelidir.

— Kişisel koruma cihazları

Gözlük, maske, eldiven baret vb. koruyucu malzemeler gerektiğinde kesinlikle kullanılması zorunlu araçlardır. Ancak bunların hangi tür işlerde ve tehlikeli durumlarda kullanılacağı, iyice bilinmelidir. Örneğin klor gazına karşı kullanılan bir maske, başka bir gaz için yararlı olmayacaktır.

2. Çalışanların Kontrol Altında Tutulmaları

— İşe giriş muayeneleri

Bir işçinin fiziksel ve ruhsal olarak kendisine uygun işlerde çalışması, işçi sağlığının en önemli ilkelerinden biridir. Bu muayenelerin amaca uygun bir biçimde yapılabilmesi için doktorun işçinin çalışacağı işyeri şartlarını ve özelliklerini bilmesi gerekmektedir(11).

— Periyodik muayeneler

Bu muayeneler, işyerlerindeki belirli etkenlerin ve koşulların işçiler üzerinde yapabileceği olumsuz etkileri erkenden teşhis edip tedavi edilmelerini amaçlar. Bir hastalık ne kadar erken tesbit edilirse tedavi edilmesi o kadar kolay olur ve hastalığın ilerlemesi durdurulur(12).

— Eğitim

İşyeri ortam şartlarının tanınması, tehlikelerin öğrenilmesi, koruyucu tedbirler hakkında devamlı bilgi verilmesi, genel sağlık eğitimi konularında etkili ve bilimsel yöntemlerin uygulanması, meslek hastalığı ve iş kazalarının azaltılmasında ilk yardım bilgilerinin öğretilmesi sağlık ve güvenliği temin için başta gelen şartlardan sayılmaktadır.

II- İş Kazalarına Karşı Alınması Gereken Önlemler

Bu önlemler, İşçi-İşveren-Devlet kademelerine ilişkin hizmetler ve sorumluluklar zinciri ile açıklanabilir.

1. Planlama

İşyerinin yerleşme düzeni, araç ve makinaların yerleri, çalışma mahallinin, geçitlerin durumu, genişliği, emniyeti, ham madde, mamul madde ve diğer malzemenin muhafaza, depolama ve sevkiyat yerleri, artık maddelerin depolama ve imhası için yer seçimi, parlayıcı ve patlayıcı maddelerle çalışan yerlerin izolasyonu, yangın halinde çıkılacak kapı ve merdivenler ile buralara gidilecek yol ve geçitler, yeteri miktarda ve sağlığa uygun şartlarda banyo, tuvalet, soyunma ve giyinme yerleri. İlk yardım için gerekli araç ve gereç temin edilmesi, işyerlerinin kurulması veya bir ilave yapılması aşamasında işçi sağlığı ve iş güvenliği mevzuatına uyum sağlanarak kazaların azaltılması da mümkün olabilecektir.

(11) Bkz.: ERKUL, s. 306.

(12) Bkz.: SELCAN, s. 134-140.

2. Organizasyon

1475 sayılı İş Kanunu'nun 76. maddesi 50 den fazla işçi çalıştıran işyerlerinde bir «İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Kurulu» kurulması mecburiyetini getirmiştir. Kurul: İşveren veya vekili, İşyeri hekimi, İş güvenliği şefi, Personel şefi, Sivil savunma uzmanı, iki işçi temsilcisinden, teşekkül eder(13).

Kurulların görevi arasında iş kazaları ile ilgili araştırma, inceleme ve soruşturmayı yapmak, alınması gerekli tedbirleri tesbit etmek, makina ve tezgahlarla ilgili koruyucuların kullanılması, kişisel korunma araçlarının temin edilmesi ve bunlarla ilgili eğitim, işçi sağlığı ve iş güvenliği mevzuatına uyum sağlanması için yayın, konferans, vb. çalışmalar yapılması, tesislerin bakım ve onarımlarında gerekli emniyet tedbirlerini planlamak ve kontrol etmek, işyerinin sağlık ve güvenlik kurulu ile ilgili yıllık dökümanların (raporların) hazırlanması değerlendirilmesi vb. hususlar sayılabilir.

İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Kurulları, İş kazaları ve meslek hastalıklarının azaltılmasında en önemli faktörlerden biri olarak kabul edilmektedir.

— İş Güvenliği Şefliği (mühendisliği)

İşçi sağlığı ve iş güvenliği konularında ihtisas ve bilgi sahibi olan teknik bir uzmanın yönetiminde kurulan bir birimdir. Görevleri, iş güvenliği planlaması yapmak, kaza analizleri yapmak, istatistik ve kayıtları tutmak, işçileri kazalara karşı eğitmek, koruyucu malzemenin temini ve kullanılmasını sağlamak, muhtemel tehlikeleri tesbit ederek gerekli tedbirlerin alınmasını sağlamak, işçi sağlığı ve iş güvenliği kurallarının çalışmasında aktif yer almak şeklinde özetlenebilir.

— İşçi Sağlığı Servisi

Umumi Hıfzısıhha Kanunu 180.madde, 1475 sayılı İş Kanunu 79.madde İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Tüzüğü 91.madde hükümlerinde yer aldığı üzere, 50 den fazla işçi çalıştıran işyerlerinde bir işyeri hekimi çalıştırma mecburiyeti getirilmiştir. Diğer taraftan «İşyeri Hekimlerinin Çalışma Şartları ile Görev ve Yetkileri Hakkında Yönetmelik», İşçi Sağlığı servisleri ve burada çalışacak sağ-

(13) Ekz. SELCAN, s. 168-173.

lık personelinin sorumlulukları ile ilgili düzenlemeleri açıklığa kavuşturmuştur.

Ülke şartları dikkate alınarak elliden az işçi çalıştıran işyerlerinin bir araya gelerek müşterek sağlık birimleri kurmaları da mümkün bulunmaktadır. Daha ziyade koruyucu sağlık hizmetleri yürütecek olan bu servisler; çalışma şartlarını mevzuata uygun olarak iyileştirmek, işçilerin fiziki ve ruhsal sağlıklarını korumak suretiyle iş kazalarının önlenmesine çalışmak, işçilerin işe giriş ve periyodik sağlık muayenelerini yürütmek, ilk yardım, genel hijyen beslenme, aile planlaması vb. hizmetleri yerine getirmek, işçi sağlığı ve iş güvenliği kurul çalışmalarına katkıda bulunmak gibi faaliyetleri yürütürler.

3. Eğitim

İş kazalarının önlenmesinde en etkili ve önemli tedbirlerden biri de eğitimidir. Aslında çalışma sırasında ve her fırsatta eğitim yapılmalıdır. Ustabaşı, formen, teknisyen gibi elemanlar tarafından işçiye gerekli ikazlar yapılır, muhtemel tehlikeler izah edilir, kişisel korunma araçlarının kullanılması hususunda bilgi verilirse, iş kazalarının azaltılması, önlenmesi mümkün olabilir. İş dışındaki eğitim ise, düzenlenecek programlar çerçevesinde gerçekleştirilir. Bu eğitimler üç seviyede yapılmalıdır. i) İşe yeni girenlerin eğitimi ii) Tecrübeli işçilerin eğitimi iii) Ustabaşı ve formenlerin eğitimi. Bu faaliyetler içinde, işyerinde değişen koşullar, iş güvenliği alanındaki yenilikler yer almalı kitap, broşür, poster vb. desteklerden de istifade edilmelidir.

4. Kişisel Korunma Teçhizatı

Çalışma hayatının en önemli sorunlarından olan iş kazalarının azaltılmasında kişisel korunma araçlarının yeri çok büyüktür. Ne yazık ki ülkemizde bu husus, yeterince benimsenmemiştir.

İşyerlerinde bu malzeme ya temin edilmemiştir veya işçiler tarafından önemsenmediği için kullanılmamaktadır. Bu gibi araç gereçlerin gerekli niteliklere ve standartlara uygun olmamaları da beklenen faydayı sağlamamakta ve istenilen amaca hizmetten uzak kalmaktadır. Aslında işçi sağlığı ve iş güvenliği için yapılacak harcamalar en sağlam yatırımlardır. Bu nedenle,

İşverenlerin gerekli kişisel korunma teçhizatını eksiksiz olarak temin etmeleri, bu cihazların kullanılması konusunda gerekli eği-

timin yapılması lüzumludur. İşçilerin, işlerinin gerektirdiği koruma malzemesini devamlı olarak kullanmaları, cihazların bakımına ve muhafazasına dikkat etmeleri, kullanma talimatlarını iyi öğrenmeleri ve titizlikle uygulamaları lâzımdır. Toplu sözleşmelerde, işyerinin ve yapılan işin özelliklerine göre bu gibi araç-gerecin temini ile ilgili hususların yer alması yararlı olur. Sendikalar ve ilgili kuruluşlar bu konularda sürekli eğitim faaliyetlerinde bulunmalıdır.

Devlete düşen görevler arasında, koruyucu malzemenin temini ve kullanılması konusunda mevzuatın daha etkin hale getirilmesi, standartlara uygunluğunun sağlanması, bu teçhizatın rahat bir şekilde kullanılabilir olması, insan vücuduna sağlık açısından herhangi bir zarar vermemesi, insanın anatomik yapısına uygun biçimde ve ölçüde yapılmış olması gerekmektedir(14).

Özetle belirtmek gerekirse Kişisel koruyucuların emniyetli, rahat, hijyenik, dayanıklı, işçinin yapısal ölçülerine uygun vasıflarda olmasına dikkat edilmelidir.

III- Meslek Hastalıklarına Karşı Alınması Gereken Önlemler

— Kimyasal maddelerden ileri gelen meslek hastalıklarına karşı, bu gibi sağlık zararlarından korunmak için, işyerlerinde, uygun ve yeterli bir havalandırma, tozun olduğu yerden dışarı atılmasını sağlayacak aspirasyon sistemi, mümkün ise kapalı sistem uygulaması, ıslak çalışma metodları, ortamda toz kontrolü yapılması, çalışanların işe girerken ve işin devamı süresince tıbbi muayeneleri ve 6 ayda bir akciğer grafiklerinin çekilmesi büyük yarar sağlar.

— Mesleki Deri Hastalıklarına karşı,

Kişisel temizliğe ve koruyucu malzeme kullanmada özen göstermeyenlerde daha sık olarak rastlanmaktadır. Koruyucu kremler, uygun eldivenler vb. tedbirler uygulanmalıdır.

— Mesleki bulaşıcı hastalıklara karşı,

Korunmak için hastalıklar iyi bilinmeli, hayvanlardan uzak durulmalı ve belirtiler görüldüğünde hemen doktora başvurulmalıdır.

(14) İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği konusunda işçi ve işverenlerin grev ve sorumlulukları konusunda ayrıntılı bilgi için bkz.: İhsan ERKUL, «İşçi Sağlığı ve Güvenliği Konusunda İşverenin ve İşçinin Hukuki Yükümü ve Sorumlulukları» Eskişehir Anadolu Üni. İkt. İd. Bil. Fak. Der. C. VI, S. 1 (Haziran 1988), s. 469-487.

— İyonlayıcı ışınlarla karşı,

Korunmak için çalışma süresince dozimetre kullanılmalı ve tıbbi periyodik muayeneler yapılmalıdır.

— Enfraruj Işınlara karşı,

Koruyucu malzeme kullanmak gereklidir.

— Gürültüye karşı,

90 dB daha yüksek gürültülü işyerlerinde gürültüyü kaynağında azaltmak için veya bazı ses emen panolarla ortama yayılmasını önlemek için bazı tedbirler alınabilir. Fakat bu önlemlerin sağladığı yararlar oldukça sınırlıdır.

Bu nedenle kulak tıkaçları ve kulak koruyucuları kullanmak en geçerli yol olmaktadır. Pamuk, gliserinli pamuk, plastik kulak tıkaçları, tüm kulağı kapatan kulak maşonları gibi malzeme temin edilmeli ve bunların kullanılması sağlanmalıdır. Eğitimin faydalı olacağı açıktır. Bir alıştırma programı uygulanarak, ilk gün 1 saat sonraki günler bu süre arttırılarak tıkaçlar takılırsa herhangi bir rahatsızlık şikayeti de kalmayacaktır. Bu işlerde çalışanların da, işe girerken ve işin devam süresince tıbbi muayenelerinin yapılması gereklidir. Titreşim için de, titreşimi azaltacak tedbirler alınmalı, işçiler sık aralıklarla muayene edilmeli, gerekli ise iş değişimi yapılmalıdır.